VELKOMMEN TIL LILLE OE

Christian Anchers og Karen Eliesons glasspokal.

Komiteen for bevaring av de gamle Akersgårder har på sine befaringer kunnet konstatere at det finnes relativt lite igjen, rent inventarmessig sett, i forhold til de bevarte arkitektoniske minner. Dette gjelder ikke minst de store samlede interiører. Men av enkeltgjenstander finnes det atskillig, iblant møter man endog gledelige overraskelser. Dette er tilfelle på Lillo.

Vi kom inn i den store hjørnestuen som er preget av rommelige møbler i pseudorokokko — praktfulle for sin tid (midten av forrige århundre). Og innimellom disse minner fra 100 år tilbake i tiden står det en del eldre meget fornemme møbler, bl. a. en dragkiste og et stort skatoll, begge verdige monumenter over den egentlige rokokko, den glade tid for 200 år siden. Skatollet er et praktstykke i nøttetre med innlagt arbeid, overveiende sannsynlig stammende fra Sør-Tyskland, 1740—1750. Men det fornøyeligste var at dette skatolls midtskap inneholdt en herlig stor glasspokal, en såkalt «Velkomst», som med lokk viste seg å måle temmelig nøyaktig ½ m i høyden. Disse velkomster var ikke ualminnelige i 1700-årene hos oss og ble mange steder brukt helt opp mot midten av 1800-årene. De ble fylt med sprudlende vin og rakt gjesten til «velkomst».

Pokalen selv er altså ikke i og for seg noen sjeldenhet, det som gjør den så interessant, er gravyren. På den ene side er det anbrakt to speilmonogrammer under en 5-takket krone (ɔ: adelig uten tittel): CA — KE. På den annen side følgende innskrift omrammet av smukk og meget rutinemessig utført rokokko kartusj:

VELKOMMEN TIL LILLE OE

Velkommen hid til Lille Oe
Fra Kiøbstæd Sviir til Landsbye Roe
Hvor vi kand os fornøie.
Lad hver da viise som en mand
At Landsbye Guder ogsaa kan,
Den gamle Nectar døie.

Vi har forelagt dette lille dikt for professor *Francis Bull*, som anser det for høyst sannsynlig at det er av *Christian Braunmann Tullin.*

Pokalen er i fargeløst glass med enkelte, men ikke mange og ganske små blærer. Den stammer utvilsomt fra et velrenommert glassverk. Foten er lav og vid og har den merkelighet, at det like ved randen er innrisset en åpen (ca. 30°) passer. Denne har en høyde på 1,3 cm.

Stetten er hva vi kaller balusterformet. Nederst er den helt trinn og har derover 12 spiss-ovale fasetter, og så igjen over hverandre 3 rekker med dels 5- og dels 7-kantede fasetter plasert i veksel, fullstendig som takstein. Stettens overgang til cupa er profilert, og har en kjede med 10 ovale liggende fasetter på det tykkeste partiet.

Cupaen selv er klokkeformet, bunnen helt glatt. Derover er det en rekke med 17 fasetter — alle har rette sider med buet over- og underside. Derover igjen et parti med like mange fremoverbuede felter atskilt ved vertikale linjer. Derover på ny en rekke fasetter med rette sider og buet over- og underside, og midt gjennom disse fasetter løper det et dobbelt, horisontalt linjebånd. Så kommer vi til det store åpne, glatte partiet, hvor den tidligere omtalte gravyre er anbrakt. Denne er meget smukt og nitid utført, liksom også rokokko-kartusjen med sine nette små blomster og skjell vitner om en rutinert glass-sliper. Pokalens munningsdiameter er 14,5 cm.

Lokket er jevnt og mykt hvelvet. Et stykke under knappen har det en kjede med 16 slepne, liggende ovaler. Selve knappen er bygd høyt opp med dobbelt fasettslepet nodus. Knappen selv er pæreformet, fasettslepet i dobbelt rekke og noe skjevt anbrakt på lokket.

I forbindelse med pokalen reiser det seg naturlig følgende tre spørsmål: *Hvem* har eiet den, *når* er den laget og *hvor?*

Det første spørsmål er lett å besvare: CA — KE kan ikke være noen

Lillo-pokalen.

Lillo-pokalen. Detalj med rokokko kartusj og Velkomsthilsen. Sannsynligvis diktet av Christian Braunmann Tullin.

annen enn *Christian Ancher* og hans hustru *Karen Elieson.* Christian Ancher var, vet vi, en av Christianias fremste handelsmenn ved midten av 1700-årene. At han var grunnleggeren av familien Ankers posisjon i vår handelshistorie karakteriserer ham tilstrekkelig.[1] Som byresidens bygde han Paléet, som brente under siste verdenskrig.[2] Alt i 1730-årene hadde han kjøpt to eiendommer ved Bjørviken. Han rev den tidligere bebyggelse og begynte å reise Paléet i 1744, samme år som han, 33 år

Lillo-pokalen. Detalj av Christian Anchers og Karen Eliesons speilmonogrammer.

gammel ble utnevnt til commerceråd. I 1755, året etter at han var blitt justisråd, og bare 10 år før han døde, stod det hele ferdig — så vidt man vet.

Her har han hatt sin bybolig, hvor han levde sitt familieliv med kone og barn. Blant disse var den berømmelige *Bernt Anker* og statsminister *Peder Anker*, og her har han residert med all den prakt en stor handelsmann kunne det i rokokkoens glade dager. Men selvsagt har han også

hatt andre eiendommer, som nok vesentlig var å betrakte som en pengeplasering. Men han har sikkert også ordnet seg slik at han hadde steder hvor han kunne trekke seg tilbake «fra Kiøbstæd Sviir» og nyte «Landsbye Roe». Et slikt sted for ham har øyensynlig Lillo vært, høyt og fritt beliggende, med den praktfulleste utsikt over Akersdalen og den lille hovedstad nede under Akershus' murer med fjorden og åsene i det fjerne.

Allerede i 1741 — altså før han var begynt å bygge på sin store byresidens — kjøpte han sammen med *Jens Hiort*, Lillo, også dette opprinnelig sikkert bare som en pengeplasering.[3] Først ved makeskifte den 30. august 1764 overdrog Hiort sin halvpart til Ancher, bare vel 4 måneder før hans død, den 9. januar 1765; Christian Ancher, som døde overraskende tidlig, knapt 54 år gammel, har altså bare i ganske få måneder stått som eneeier av Lillo. Man må vel gå ut fra at han døde rett plutselig. Bare 4 år før tok han sammen med Collett & Leuch opp de store bankplanene.[4] Hans fulle overtagelse av Lillo bare få måneder før — og den planlagte selskapelighet, hva pokalen tyder på, viser også i samme retning. Hans enke, som senere mest bodde på Vækkerø,[5] Paléet overtok sønnen Bernt, beholdt Lillo helt til 1788. Ved skjøte av 14. april d. å. solgte hun gården til *Ole Nilssøn*. I hans families eie var Lillo til 1897, da den gikk over til familien *Carlsen*, som stadig bebor den. (I 1916 ble eiendommen solgt til Nydalens Compagnie, men den gamle familie beholdt hovedhuset som sitt doméne.)

Ved overdragelsen i 1897 gjorde daværende eier, fru *Hansine Lahn*, den nye eier uttrykkelig oppmerksom på at pokalen skulle følge gården og ikke måtte komme derfra.

Skal vi avgjøre når den er anskaffet, vil det rent typologisk sett være naturlig å plasere den mellom pokalene fra 1740-årene. På den annen side må vi spørre oss, om det er rimelig at Christian Ancher mottok gjester og hadde egen Velkomst på Lillo, når han ikke var full eier av stedet, bare delte gården med Hiort. Det kan selvsagt tenkes at han har hatt en avtale med Hiort om å bruke Lillo. Ancher og Hiort eiet en rekke eiendommer sammen og kan for så vidt iallfall hva eiendomshandler angår, betraktes som kompanjonger.

Men rimeligere er det vel å anta at han har ventet med å nytte Lillo som representasjonssted til 1764 — overtagelsesåret. Det er nemlig et

spesielt forhold som taler for at Lillo-pokalen er fra det år. Går man gjennom hva vi kjenner av lignende pokaler hos oss, stanser man opp ved en på Norsk Folkemuseum, som har tilhørt *Morten Iuell* i Arendal. Den ønsker «WEL KOMEN TIL CHER WOLDE HOLM 1764». Iuell eide Gjervoldsøy ved Arendal (stavemåte 1723 = Giervoldsøen). Det norske navnet er altså vesentlig forvansket hos den sikkerlig tysk-fødte gravør. Men det som ved denne pokalen særlig interesserer oss, er årsangivelsen 1764.[6]

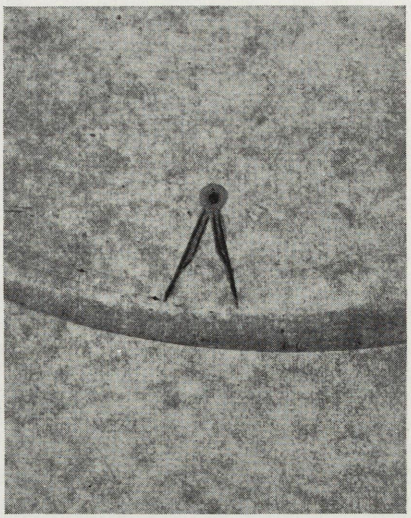

Lillo-pokalen. Passermerke på foten (høyde 1,3 cm).

Er vår antagelse av Lillo-pokalens datering til 1764 riktig, forklarer det også at denne er så ualminnelig godt bevart, den er praktisk talt uten skår. Den har da bare vært nyttet i et par måneder, antagelig ved noen få anledninger, og ved Christian Anchers død i januar 1765 er den av den sørgende enke pietetsfullt satt til side med den klausul at den skulle oppbevares som et klenodium, som et minne om Christian Ancher. At denne tradisjon er bevart på Lillo helt fram til i dag, viser styrken i Karen Anchers ønske.

Det kan også sees som pietet fra hennes side at hun beholdt Lillo i mer enn 23 år etter mannens død. Kan det tenkes at Lillo har hatt en ganske spesiell interesse for disse to? Ancher hadde kjøpt sin halvpart i gården bare 3 år før han i 1744 ektet den 21-årige Karen Elieson. Mulig kan det være minner fra deres ungdoms kjærlighet som bandt dem til stedet, og førte til at Christian Ancher etterhånden fikk hele gården over på sin hånd og endelig til at Karen Ancher ble sittende med den så lenge etter mannens død, — det sted hvor hun så pietetsfullt oppbevarte pokalen med begges navnetrekk.

Vi kommer så til spørsmålet om hvor pokalen kan være laget. Vi vet jo at Nøstetangen glassverk fremstilte praktfulle pokaler i 1750—60.

årene. Det ligger nær å tro, eller iallfall å håpe, at også denne pokalen skulle stamme derfra. Vi vet også at Christian Ancher's enke, da hennes dødsbo ble gjort opp i 1807, etterlot seg ikke mindre enn 14 lokkpokaler. Når en så anselig samling er påtruffet i dette miljø, har man naturlig nok gjerne villet gjette på at de stammet fra Nøstetangen.[7] Den 15de pokal, Lillo-pokalen, som Christian Anchers enke hadde skilt seg av med ved gårdens salg i 1788, er imidlertid avgjort ikke norsk. Den må utvilsomt søkes blant de tyske glassverk.[8]

Funnet av Lillo-pokalen — den eneste man i dag kjenner fra Christian Anchers samling — er for så vidt skuffende, som den avsvekker det sannsynlige i å anta de omtalte 14 som værende norske. Det er i det hele forbausende — nesten trist — at en av våre avgjort fremste handelsmatadorer ved bestilling av en pokal gikk vårt eget glassverk forbi. Men den mulighet foreligger jo også, at han slett ikke har bestilt den selv, men fått den sendende som gave fra en eller annen utlending som har besøkt ham på Lillo. Denne gjest (en frimurer?),[11] har det ikke falt naturlig i første rekke å tenke på et norsk glassverk. På hjemreisen har han passert København og der plasert sin bestilling. Som et apropos i denne forbindelse kan det nevnes at Christian Ancher på grunn av sine rent menneskelige egenskaper var meget avholdt av dem han kom i forbindelse med. Det fremgår bl. a. av en uttalelse av *Tyge Rothe* (1799), hvor han fremholder at Christian Ancher viste den «ædle, gavnlige Hjælpsomhed mod Medmennesker».[9]

Jeg har forelagt spørsmålet om pokalens herkomst for vår norske glasseksperт fru *Ada Buch Polak*, der etter å ha sett fotografier av den, mener en må kunne gå ut fra at den stammer fra Sachsen.[10] Dertil er å si, at de norske glassverkene i 1760 fikk monopol på glassalget i de forenede riker. Egentlig skulle altså fremmede glasspokaler være en umulighet etter den dato, men det viser seg å være atskillige som er kommet hit likevel.

Interessant kunne det selvfølgelig være å nå fram til hvilken fabrikk i Sachsen Lillo-pokalen stammer fra. Jeg tenker spesielt på det passermerke som er innrisset på foten av pokalen, og som jeg har henledet oppmerksomheten på ovenfor. Fru Polak var, som man kan forstå det, meget interessert i dette merke og har forelagt det for glasseksperten ved

Victoria & Albert Museum i London, Mr. *R. J. Charleston.* Heller ikke han kjente imidlertid til det, så gåten er stadig uløst.[11]

Foreløpig må vi da nøye oss med å tro — hva der riktignok er overveiende sannsynlig, at pokalen ble laget i 1764, og er bestilt hjem fra et verk i Sachsen. Gravyren er antagelig foretatt i København, hva vi også kjenner mange andre eksempler på. Når stavemåten i hilsningsverset på Lillo-pokalen er riktig i motsetning til hva tilfellet er f. eks. med ovennevnte pokal tilhørende Morten Iuell, kan dette nettopp tyde på at gravyren utvilsomt er utført i et dansktalende miljø, om enn sannsynlig av en tysk gravør.

Morten Iuells Velkomst. Gjervoldsøy ved Arendal.

I snart 200 år har pokalen fulgt Lillo's historie — tre slekter har eid den og gården. Den tanken melder seg uvilkårlig: Hvilken skjebne går den fremtidig i møte? — Om dette er vi avskåret fra å gjette — i ennå sterkere grad enn når det gjelder våre gjetninger ovenfor — om pokalens og gårdens betydning for Karen og Christian Ancher. Men så lenge den får lov å eksistere, vil den sette menneskenes fantasi i sving fordi den er et usedvanlig representativt og smukt minne om livet i rokokko-tiden i det gamle Christiania.

Eivind S. Engelstad.

NOTER

[1] Bull, Edvard, Kristianias Historie, bd. III, Oslo 1936, side 11, 24, 280 og 317.

[2] Kielland, Thor: Paléet i Oslo. Oslo 1939.

[3] Sollied, Henning: Akersgårder. Oslo 1947, side 135.

[4] Bull, Edvard: Bankplaner i Kristiania ved midten av det 18. årh. St. Hallvard 1917. Kristiania 1917, side 110 f.

[5] Daae, L.: Det gamle Christiania. Christiania 1891, side 256.

[6] T. 123—13. Jfr. brev fra fylkeskonservator Albert Ugland av 4. juni 1952. Norske Gaardnavne, bd. VIII, Kristiania 1905, side 103.

[7] Kielland l. c., side 15.

[8] Schmidt, Robert: Das Glas. Berlin 1912.

[9] Daae, l. c., side 255.

[10] Brev fra fru Ada Buch Polak av 23. oktober 1952.

[11] Jeg er gjort oppmerksom på muligheten av at passeren skulle være et frimurertegn. Glass med slike er jo velkjente i vår tid, liksom vi vet fra Weyses katalog 1774 over produksjonen fra Nøstetangen, at det ble laget frimurerglass også her hjemme. Men norske frimurerglass med gravyre kjenner jeg ikke så tidlig. Det er dog det å si at den passer frimurerne nytter, gjerne er åpen i 45° og ikke som her bare i 30°. — Om Christian Ancher selv har vært frimurer, vet jeg ikke. Den norske losje er opprettet i 1749, så utelukket er det ikke. Av større betydning i denne forbindelse er det at både hans svoger, assessor i overhoffretten, Morten Leuch Elieson, og hans sønn, Bernt Anker, var fremtredende frimurere, de var endog «ordførende mester», henholdsvis for periodene 1757—63 og 1780—92 (jfr. Kr. Thorbjørnsens: St. Olai brødre, Oslo 1949, side 16). Frimurermiljøet var således ikke Christian Ancher fremmed.